

MPHTI 06.71.57

JEL Classification: Z32

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-5-142-154>

МАҢҒЫСТАУ ӨңІРІНДЕ ТУРИЗМ ТҮРЛЕРІН ДАМУ ТҮРЛЕРІН ЖӘНЕ ОНЫҢ АУЫЛДЫҚ АУМАҚТАРДЫ ДАМУ ТҮРЛЕРІ

Р. К. Сабирова^{1*}, Г. К. Андабаева², А. Н. Маханова¹

¹Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан Республикасы

²Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – экотуризм, этно-мәдени, тарихи-мәдени туризмді дамыту арқасында Маңғыстау өңірінің ауылдық аумақтары мен моноқалаларының экономикалық әлеуетін нығайтуда ұсыныстар беру.

Әдіснамасы. Берілген зерттеудің мақсатына бірнеше әдістерді қолдану арқылы қол жеткізілді, атап айтқанда: «талдау және синтез» әдісі – зерттеу объектісінің элементтері зерттелді және бірыңғай жүйеге біріктірілді; туризм саласын реттейтін бағдарламалық және нормативтік құжаттарды зерделеуде «иерархиялық жіктеу» әдісі; зерттелген тақырып бойынша әдебиеттер мен материалдарды зерделеу кезінде «контент-талдау» әдісі. Мақалада Маңғыстау өңірінің туризм түрлерін дамытуда және оның ауылдық аумақтарды дамытудағы рөлін көрсету және ұсыныстар беру үшін SWOT-талдау әдісі қолданылды.

Зерттеудің бірігейлігі / құндылығы. Маңғыстау өңіріндегі ауылдық аумақтар мен моноқалалардың экономикалық әлеуетін арттырудың факторы ретіндегі туризм саласын зерттеу.

Зерттеудің нәтижелері. Маңғыстау өңіріндегі ауылдық аумақтар мен моноқалаларды дамытуда туризм түрлерін дамытудың мәселелері қарастырылып, ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: туризм, Маңғыстау өңірі, ауылдық аумақтар, тарихи-мәдени туризм, экотуризм.

КІРІСПЕ

Маңғыстау өңірі – әртараптандырылған экономикалық құрылымы бар индустриалды және экономикалық жағынан дамыған аймақ. Маңғыстау мұнай-газ саласына негізделген өңір. Жалпы аймақтық өнім (ЖАӨ) құрылымындағы негізгі үлесті кен өндіру өнеркәсібі алады (2020 жылы – 80 %). Ал ауыл шаруашылығының ЖАӨ-ғы үлесі 0,7 %. Дегенмен 2019 жылмен салыстырғанда бұл саланың жалпы өнім көлемі өскен, өңірдегі агроөнеркәсіптік кешенде бірқатар нәтижелер бар: еңбек өнімділігі өсуде, негізгі қорлар жаңартылып, саланың инфрақұрылымы қалпына келтірілуде, негізгі өніммен қамтамасыз етілу жақсаруда. Сонымен қатар туризм саласының үлесі – 1,2 %. Бұл өңірдің ауылдық аумақтары мен моноқалаларын дамытуда өз үлесін қосатын салалар.

Өңірдің демографиялық ахуалын қарастыру нәтижесінде Маңғыстау облысындағы халық санының тұрақты өсуін көруге болады. Айталық, 2014-2020 жылдар кезінде бұл өңірдің халық санының жыл өткен сайын өсіп, өсу қарқыны 2,9 % болған. 2016-2020 жылдарда бұл көрсеткіш 13 %-ға артқан, яғни 2021 жылы облыстағы халық саны 719,6 мың болған. Оның басты себебі Маңғыстау облысында туу санының жыл сайын артуы, соңғы жылдары бала туудың жоғары көрсеткішіне жетіп, 2020 жылы бала туудың коэффициенті мың адамға шаққанда 30,65-ке тең болған.

Батыс Қазақстанда орналасқан Маңғыстау өңірі бірегей табиғи-географиялық орналасуының арқасында, өңірдегі сакралды орындар мен тарихи-мәдени ескерткіштердің көптігінен туризм саласын дамытуда үлкен әлеуетке ие. Маңғыстау облысының 43 тарихи-мәдени нысандары «Қазақстанның сакралды географиясы» Республикалық картасына енгізілген, оның ішінде 15 нысан республикалық маңызы бар болса, 28 нысан – аймақтық маңызы бар ескерткіштер.

Маңғыстау өңірінде туризмді дамыту – аймақтың болашағы бар бағыттарының бірі. Бүгінде Маңғыстауда туризмді дамыту мақсатында басты назар аударылып отырған негізгі нысандар – Каспий теңізінің жағалауында жағажай туризмі, этникалық, тарихи-мәдени және экологиялық туризм. Маңғыстауда «Қазақстанның киелі жерлер географиясына» енген, Қазақстанның жеті кереметінің бірі Бекет-ата жерасты мешіті бар, және Шопан-ата тарихи орны, Қарақия ойпаты мен Каспий теңізі.

Маңғыстауда Бейнеу, Мұнайлы, Түпқараған, Маңғыстау және Қарақия аудандары мен Жаңаөзен, Форт-Шевченко моноқалалары бар. Осы өңірлердегі ауылдық мекендер мен моноқалалардың экономикасын әртараптандыру, жұмыспен қамту және ауылдық аумақтардағы халықтың тұрмыс жағдайын көтеруде туризмнің рөлін арттыруға назар аудару керек. Бұл ауыл туризмі саласында кәсіпкерлікті қолдау мен ынталандырудың тиімді тетіктерін қалыптастыру қажеттілігін тудырады.

Зерттеу мақсаты ретінде Маңғыстау өңірінде ауылдық аумақтарды дамытуда экотуризм, тарихи мәдени, эко-мәдени туризм түрлерінің рөлін арттыру және оларды дамыту жөнінен ұсыныстар беру қарастырылды.

Зерттеудің нысаны – Маңғыстау облысының ауылдық аумақтары мен моноқалалары және олардың туристік әлеуеті.

Зерттеу нәтижелерінің практикалық мәні ұсынылған теориялық-әдіснамалық ережелер, ғылыми-практикалық ұсыныстар мен тұжырымдар ауылдық туризмді дамытудың мемлекеттік және аймақтық бағдарламаларын қалыптастыру және жүзеге асыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Зерттеудің практикалық маңыздылығы Маңғыстау облысының туризм саласын және ауылдық аумақтарының экономикалық әлеуетін кешенді зерттеумен көрінеді.

Зерттеу жұмысы ауылдық туризмнің түрлі аспектілерін қалыптастыру мен одан әрі дамытудың танымал тәсілдері мен тәжірибемен тексерілген әдістер кешеніне, сондай-ақ Қазақстанның ресми статистикалық деректері мен нормативтік-заңнамалық базасына сүйенеді. Мұның бәрі жұмыс барысында зерттелетін тақырыптың барлық қарастырылған аспектілері бойынша негізделген және сенімді қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Туризм түрлерін бөлу критерийлерін әзірлеу ғылыми тұрғыдан туризмнің маңызды типологиялық белгілерін анықтаудан және оны топтаудан көрінеді. Туризм мен туристік қызметтердің бірыңғай критерийлерін жасау міндеті түрлі деңгейде анықталғанымен зерттеушілер мен практиктер арасында әлі де бір ортақ шешімге келмеген. Туризмді бөлудегі басты критерийлер, көбінесе, ұлттық дәстүрлер, статистикалық талдау талаптары, еларалық салыстырулар негізінде жүзеге асырылады.

Туристік-рекреациялық қызмет халықтың өмір сүру сапасының және қоғамдық дамудың жалпы деңгейінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Бұл бағытта ауылдық туризм, жасыл туризм және экотуризм үлкен мүмкіндіктерге ие. Аймақтық туризмнің даму жағдайларына қатысты ауылдық туризм бірқатар себептерге байланысты жергілікті тұрғындар үшін ерекше тартымды болып көрінеді: турлардың салыстырмалы түрде төмен құны, қосымша жұмыс орындарын құру мүмкіндігі, инфрақұрылымды, қызмет көрсету саласын дамыту, кәдесый өнімдерін өндіру және қолөнерді дамыту. Туризмнің ел экономикасына, әсіресе ауыл туризмінің елдің ауылдық аумақтарын дамытуға қосқан үлесін бағалау оның даму деңгейі мен болашағының басты көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Осыған сәйкес, қарастырылып отырған мәселе аясында зерттеулер жүргізіліп, ауылдық туризмнің ауылдық аумақтардың экономикалық дамуына әсер ету ерекшеліктерін қарастырдық.

Экономика салаларының ішінде байланыс қызметтері, көлік саласы, қоғамдық тамақтандыру саласы, инфрақұрылым, қонақ үй индустриясы, ойын-сауық индустриясы, мәдениет, медицина, халық кәсіпшілігі, сақтандыру, банктік қызметтер, ақпараттық қызметтер ауылдық аумақтарды дамытуда басты рөл атқарады.

Экономикалық ғылым тұрғысынан туризм – бұл жүйелі зерттеу объектісі ретінде оның ішкі құрылымын және сыртқы ортамен өзара әрекеттесу факторларын мұқият талдауды қажет етеді.

Әдебиетке шолу. Бірқатар ғалымдардың еңбектері туризмді дамыту мәселелеріне және Қазақстандағы аймақтардың әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешудегі туризмнің рөлін зерттеуге арналған [1; 2].

Туризм экономикасы өте ерекше және оның ерекшелігі, ең алдымен, оның сәтті жұмыс істеуіне кедергі келтіретін бірқатар факторлардың әсерінен болады, ал көптеген факторлар кездейсоқ, белгісіз сипатта болады. Барлық факторларды шартты түрде ғаламдық және жергілікті деп бөлуге болады. Жаһандық факторлардың ішінде маусымдық, саяси, экономикалық және табиғи факторларды бөліп көрсетуге болады.

А. Т. Тлеубердинова және басқалар өздерінің зерттеулерінде туризмнің даму жай-күйін талдау өңірлердің ауылдық аумақтарының туристік әлеуетін ғана емес, сонымен қатар, оның тұрғындарының әл-ауқатына әсер ету дәрежесін анықтауға мүмкіндік беретіндігін қарастырған, мұнда қазіргі заманғы жағымсыз тенденцияларға түсінік береді: тұрғындардың қалаларға көшуі, туудың төмендеуі, халықтың табысының төмендеуі және жұмыссыздықтың өсуі, бұл, сайып келгенде, елдегі ауылдық аумақтар санын едәуір қысқартуы мүмкін деген тұжырымға келеді. Ауылдық аумақтарда туристерді көлікпен қамтамасыз ету мен коммуналдық қызметтің нашарлығы, әлеуметтік инфрақұрылымның жоқтығы әлеуетті туристерді қызықтырмайды, ауылдық туризмнің тартымдылығын төмендетіп, мәселелер туындайтындығы айтылған. [3].

Маңғыстау облысы республиканың перспективалы туристік өңірлерінің ТОП-10 құрамына кіреді.

С. Ч. Примбетова мен А. А. Джолдыбаева осы өңірде бірегей мүмкіндіктерді пайдалана отырып, балалар мен жасөспірімдер туризмін барынша дамыту керектігін айтады [4].

Осы бағытта жүргізілген зерттеу бойынша әдебиетті саралай келе, Маңғыстау өңірінің мәдени-тарихи және табиғи географиялық жағдайы осы өңірге қатысты геосаяси және тарихи тұрғыдан даму ерекшеліктеріне қатысты экотуризмді дамыту мүмкіндіктері жоғары екендігі, ол үшін қажетті ресурстармен қамтамасыз етілгендігі анықталды.

Бір топ қазақстандық ғалымдар Үстірт, Бозжыра ауданының өте әдемі, ол әйгілі ескерткіштер алқабына (АҚШ) лайықты бәсекелес бола алатындығын айтады [5].

А. Г. Қошым бастаған зерттеушілер географиялық тұрғыдан шолу жасап, Маңғыстау облысының ландшафты экотуризм мен геоморфологиялық туризмді дамыту үшін неғұрлым жоғары мүмкіндіктерге ие екендігін айтады. Олардың пікірінше, зерттелетін аймақтағы туризмнің дамуы басқару мен инвестициялар деңгейіне және ЮНЕСКО-ның табиғи ортаны сақтау және аймақтың туристік ресурстарының тұрақтылығы жөніндегі геопарктерін дамыту бағдарламасы шеңберіндегі одан әрі жұмысқа байланысты [6].

Шетелдік зерттеуші Еуроодақта экотуризм, агротуризм және ауылдық туризмнің маңызды үдерістерін зерттей келе, ЕО мүше елдерінің агротуризмді дамытудан үлкен табыс тауып отырғандығын баяндайды. ЕО елдерінде бір жағынан туризм тұрақты, табысты, сапалы және барлық әлеуметтік санаттағы топтарға қолжетімді болу үшін реттелетін экономика секторы ретінде қарастырылса, екінші жағынан, туризм басқа қосымша мақсаттарға жету құралы ретіндегі қосалқы қызмет ретінде қабылданады [7].

Зерттеу әдіснамасы. Бұл мақалада ауылдық аумақтарды дамытуда туризм түрлерін дамыту жөнінде ұсыныстар беруде SWOT-талдау әдісін қолдана отырып, Маңғыстау өңірінің туризм саласының даму жағдайына талдау жасалынды.

SWOT-талдау көмегімен Маңғыстау облысының ауылдық аумақтарының туристік дамуының артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды.

SWOT-талдау жүргізу үшін:

- Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының Маңғыстау өңірі бойынша статистикалық көрсеткіштеріне талдау жасалды;

- «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы», ТОП-10 республикалық туристификация картасына енгізілген «Маңғыстаудың туристік аймағы» Жол картасы және туризмді қолдау бағытындағы мемлекеттік бағдарламаларға талдау жасалды;

- Маңғыстау өңірінің туризм бағытын дамыту бойынша зерттеу жүргізген ғалымдар мен мамандардың еңбектері мен мақалаларына шолу жасалды.

Осы ресми ақпараттық көздерді пайдалана отырып, Маңғыстау өңірі туризм саласының әлсіз және күшті жақтары, мүмкіндіктері мен қауіптері нақтыланып, өңірде ауылдық аумақтарды дамытуда, туризмді дамытуда ұсыныстар берілді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Маңғыстау өңірінің географиялық ерекшеліктері мен табиғаты, бай тарихи мұралары мен ұзаққа созылатын жағажай маусымы, негізгі туристік ағындағы елдерге жақын орналасуы туризмнің ұтымды дамуына ықпал етеді. Маңғыстау бес елмен шекаралас, теңіз арқылы батысында Ресеймен, Әзербайжанмен және Иранмен, оңтүстігінде Түрікменстанмен, шығысында Өзбекстанмен шектелген. Облыстың ішкі шекара ұзындығы 319 км, сыртқы шекара ұзындығы – 1 173 км, соның ішінде теңізбен – 810 км.

Каспий теңізінің жағалауы Ақтау қаласынан бастап Құрық паром кешеніне дейін 63 км. Бұл аумақта барлық қажетті инфрақұрылым бар, Ақтау қаласының демалыс инфрақұрылымы, медициналық мекемелер, халықаралық әуежай бар.

Сонымен қатар этникалық, мәдени және экологиялық туризмді дамытуда Маңғыстау облысының жоғары туристік әлеуетінің болуы да ықпал етеді, 362 әулие орындары мен 13 000 тарихи ескерткіштер мемлекеттің қорғауында. Осы жағдайларды ескере отырып ЮНЕСКО-ға «Маңғыстау геосаябағы» табиғи нысанын құру және ЮНЕСКО-ның Ғаламдық Геосаябағы тізіміне қосу жөнінде өтініш берілді.

Тағы бір үлкен бағыт – Бекет ата мен Шопан ата әулие орындарына зиярат ету. Зиярат етушілердің саны жылдан жылға өсуде. Осы бағытты дамытудың негізінде төрт басты сапарлау орталықтарын құру жоспарланған, олар: «Үстірт», «Бейнеу», «Ақтау», «Көгез». Бұл бағыттамақтағы мәдени-этникалық туризмнің, агротуризмнің дамуымен тығыз байланысты [8].

Бұндай өсудің басты себебі – қасиетті әулие орындарына апаратын жол-көлік инфрақұрылымының жақсаруы. Өңір шетелдік және отандық туристер үшін тартымды ерекшеліктердің көптігімен ерекшеленеді. Осындай қасиетті жерлерге бару үшін сол жерлерге жақын ауылдық аумақтар мен моноқалаларды дамытуға, жақын елді мекендерде туристер тұратын орындарды салуға, қызмет көрсету инфрақұрылымдарын дамытуға мемлекет тарапынан назар аудару қажет.

Батыс Қазақстан өзінің тарихымен және көптеген қасиетті сәулет ескерткіштерімен қажыларды тартады, алайда қажылық туризмін дамытуда табиғи көздер маңызды рөл атқарады, олардың көпшілігі емдік болып саналады. Бұл аймақта көптеген қасиетті көздер бар, бірақ, өкінішке орай, олардың бәрі бірдей жақсы жағдайда емес. Қажыларды көбірек тартудың ең тиімді әдісі – жаңа бағыттарды дамыту. Аумақтарды рекреациялық пайдалануға көп көңіл бөлуге байланысты туризмді дамытудың бір бағыты қажылықты да, көрікті жерлерді де қамтитын діни туризм болуы мүмкін [9; 10].

Экологиялық туризм – бұл жергілікті халықтың дәстүрлі өмір салтын сақтаған, шаруашылық қызметіне аз әсер ететін бірегей табиғи аумақтарға бару; бұл туристік процестің барлық қатысушыларының экологиялық мәдениет деңгейін арттыру және жергілікті халықтың өмір сүру деңгейін арттыру, экологиялық турлар мен бағдарламаларды орындау кезінде табиғат қорғау нормалары мен технологияларын сақтау. Тиісті қолдаусыз, реттеудің нормативтік-құқықтық базасының толық еместігі, мемлекеттік аймақтық саясаттың тұжырымдамалық және институционалдық қамтамасыз етілуінсіз туристік қызметтің бұл түрі бүгінде ауылдық аумақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуына айтарлықтай әсер ете отырып, ауыл халқының жеке бастамасы мен бейімделгіш ресурсы есебінен ғана жұмыс істейді.

Өңірлік дамудың жоғарыда аталған бағыттарының біріне ауылдық экологиялық туризм жатады, оның даму тиімділігі экономиканы жалпы жаңарту және ауылдық аумақтарды дамытуға серпін беру үшін, әсіресе, бүгінгі күні әлемдік экономикада жетекші орынға ие бірқатар елдердің тәжірибесімен бірнеше рет расталған.

Экологиялық туризм мемлекеттік бюджетке айтарлықтай кіріс әкеледі. Осылайша, экотуризм табиғаттың тұрақты дамуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады [11].

Маңғыстау өңірінде туристік индустрияны дамытуда экологиялық туризмді облысқа табыс әкелетін кіріс көзі ету екі басты фактормен байланысты: ең алдымен, осы саладағы қарапайым сервистің жоқтығы (материалдық-техникалық нашар жабдықталған және ақпараттық қамтамасыз ету төмендігі), сонымен қатар, «жабайы» туристерді бақылау нормативтік-құқықтық базаның жетілдірілмеуінен тиімділігі төмен [12].

Экологиялық туризмнің экономикалық дамуы, сондай-ақ ауыл аумағының экономикалық әлеуетін нығайту және кеңейту туристердің белгілі бір қызметтерді сатып алуға жұмсаған қаражаты табиғи ортаны қорғау үшін де, оны дамыту үшін де қаншалықты толық пайдаланылатындығынан көрінеді. Мұндай тарту туристердің туристік өндіріс қызметтері мен өнімдерін сатып алуға жұмсаған ақшалары оларды сату және ақша ағындары орындарында қалатын жағдайда мүмкін болады. Ақшалай қаражат аумақтардың табиғи және биотикалық ортасын сақтау жөніндегі шаралар кешенін одан әрі жақсарту және белгілі бір аймақтың экотуризмін одан әрі дамыту үшін пайдаланылуы керек.

Маңғыстау орталық туристік-рекреациялық ауданында экологиялық туризмнің мынадай түрлері дамуы мүмкін:

- танымдық (экскурсиялар);
- ғылыми (археологиялық, биологиялық, этнографиялық, палеонтологиялық);
- спорттық (тау туризмі, альпинизм, спорттық бағдарлау, парапланеризм, велотуризм, ат спорты)

туризм;

- түйе экскурсиялары, фото-және бейнетүсірілім, дайвинг;
- су (шомылу);
- экстремалды (жорықтар);
- емдік (бальнеологиялық);
- діни (қажылық).

Тарихи-мәдени туризм – тарихи-мәдени, археологиялық қорықтардың құрамында ежелгі сәулет өнерінің көптеген ескерткіштерін аралауды білдіреді. Туристерді мұражай-кесенелер, мешіттер, қорғандар мен петроглифтер, сондай-ақ Маңғыстау облыстық өлкетану мұражайы, Маңғыстау мемлекеттік тарихи-мәдени қорығы, Түпқараған ауданындағы Мұрын жырау мұражайы, Тарас Шевченконың мемориалдық мұражайы, Маңғыстау ауданындағы Серікбол Қондыбай атындағы мемориалдық мұражай, ПММК Еңбек даңқы мұражайы қызықтырады.

Эко-, этнотуризм, сауықтыру және танымдық туризм халықтың демалу қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Оның ішінде этноауыл Көгез, Сартас визит-орталығы, Бозжыра шатқалы, Шерқала, Айрақты, Сор-Тұзбайыр таулары бар.

Қасиетті (қажылық) туризм – ең көне және сонымен бірге жаңа түрлердің бірі. Мұнда Бекет-ата, Шопан-ата, Шақпақ-ата, Сұлтан-Епе, Қараман-ата жер асты мешіттеріне және басқа да қорымдарға барар жолдарды жақсарту.

Маңғыстау облысында Қазақстан Республикасының Үкіметі 2019 жылдың 31 мамырында қабылдаған № 360 Қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы» шеңберінде ТОП-10 республикалық туристификация картасына енгізілген «Маңғыстаудың туристік аймағы» Жол картасы жүзеге асырылуда.

Өңірге туристерді тартуда Маңғыстау облысының орталығы Ақтау қаласының рөлі жоғары, Каспий теңізінің жағасында орналасқандықтан жағажай туризмі мен круиз туризмінің, ал ауылдық аумақтарда сакралды және эко-, этно-, мәдени туризмнің дамуында үлкен әлеует бар.

Маңғыстау өңірінде туризмнің дамуына 2020 жылдың 30 шілдесінде іске қосылған «Rixos Water World Aktau» туристік қонақ үй кешені серпін беруде. Атағы шыққан осы туристік кешенде демалғысы келетін туристер саны жыл сайын өсіп келеді.

Ішкі туризм Маңғыстау облысының экономикалық тұрғыдан өсуінің басты драйвері болуына қабілетті, экономиканы қайта қалпына келтіруде бұл бағыттың мультипликативті әсері бар.

2019 жылы қонақ үйлерде келушілер саны (222 539 адам) 2017 жылмен (205 904 адам) салыстырғанда 108 %-ға өскен.

2019 жылы 92 орналасу орындары өз қызметтерін ұсынған, оның ішінде санатты қонақ үйлер саны – 9, санатсыз қонақ үйлер саны – 60, басқалар – 23. Каспий теңізі жағасында орналасқан жұмыс жасап тұрған бес балалар сауықтыру лагерлері, он демалыс базалары жұмыс жасайды, бес жекеменшіктегі жағажайлар келушілерді қабылдайды.

«Маңғыстаудың туристік аймағы» Жол картасын жүзеге асыруда облыстың туристік әлеуетін көтеру бойынша шаралар қарастырылған, оның ішінде облысқа келетін туристер санын көбейту, жаңа жұмыс орындарын құру мен кәсіпкерлікті дамыту, туриндустриясына инвестициялар тарту жұмыстары қаралған.

Жүргізілген зерттеу Маңғыстау өңірінде туризмді дамытудың күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік берді. Күшті жақтарын қарастыра келе, өңірдің әлеуетті мүмкіндіктерін анықтауға жағдай жасайды, әрі қарай өңірді дамытудың тиімді стратегиясын жасақтауға ықпал етеді.

Зерттеу барысында Маңғыстау облысының ауылдық эко-, этно-, тарихи-, мәдени туризмін дамытудың SWOT-талдауы жасалып, зерттеліп жатқан туризмді дамыту мүмкіндіктерінің жеткілікті санының бар екенін көрсетті.

Жүргізілген зерттеу Маңғыстау облысындағы ауылдық этно-мәдени, экотуризм, тарихи-мәдени туризм субъектілері қызметінің қазіргі проблемаларын анықтауға, мекен-жайлар қызметінің тиімділігіне егжей-тегжейлі талдау жүргізуге және одан әрі Маңғыстау облысының мысалында ауылдық туризм саласында бизнес жүргізу тиімділігінің деңгейін арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік берді.

Осылайша, ауылдық туризм субъектілерінің жұмыс істеуі, кез-келген басқа экономикалық қызмет субъектілері сияқты, нақты анықталған зерттеу критерийлерін қолдана отырып, олардың сыртқы нәтижелері негізінде ғана талданады. Жағдай дұрыс талданып, ауылдық туризм субъектілерінің де, туристік аймақтың да даму деңгейін арттыру мақсаттарына қол жеткізу үшін тиімді әсер ету құралдарын таңдауға мүмкіндік береді.

Маңғыстау облысында туризм саласында 2025 жылға дейін құны 100 млрд.теңге болатын 16 жобаны іске асыру жоспарлануда. Бүгінде Маңғыстауда ішкі және сыртқы туризмді дамытудың барлық мүмкіндіктері бар. Әлеуетті қолдануда туристік өнімдер мен ішкі туризммен айналысатын туроператорлар 167 туристік маршруттар әзірленген. Туризм саласында жобаларды жүзеге асыру өңірге қосымша инвестициялар тартады, жаңа туристер ағынын арттырады, аралық экономика салаларын дамытады, Маңғыстау өңірінің әлеуметтік-экономикалық дамуына тың серпін береді.

Маңғыстау облысында туризмді дамытудың барлық оң динамикаларына қарамастан, ауылдық аумақтарды дамытуды тұрақты деп айту қиын, бірқатар проблемалар мен қауіптер, сондай-ақ, этно-, эко-, мәдени туризм негізінде Маңғыстау облысының ауылдық аумақтарын одан әрі орнықты дамытудың күшті жақтары мен мүмкіндіктері бар. Маңғыстау облысының ауылдық аумақтарының артықшылықтары мен кемшіліктері, сондай-ақ даму әлеуеті мен даму қауіптері 1-кестенің көмегімен көрсетілген SWOT-талдау түрінде егжей-тегжейлі көрсетілген.

Маңғыстау облысында тарихи-мәдени, этно-, экотуризм даму сатысында, өйткені орналастыру орындарының сапасының төмендігі, стандарттардың жоқтығы, жерасты мешіттері мен қорымдарға баратын жақсы жолдар мен қоғамдық көліктің жетіспеушілігі, автотұрақтардың жоқтығы немесе олар қызмет көрсету объектілерінен қашықтықта орналасқан және маршрут бойында туристер үшін әртүрлі көрсеткіштер мен жол белгілері жоқ немесе жеткіліксіз. Қазіргі уақытта туристік қызметтер өздігінен көрсетіледі, жол бойында да, туристер орналасқан жерлерде де сапалы тамақ жоқ. Туристерге көрсетілетін қызметтерге мемлекеттік бақылау жеткіліксіз, туристік қызметтердің сапасына сыртқы және ішкі бақылау жүргізу тәртібі, өз кезегінде, мемлекеттің туризмді басқару саласындағы бақылау қызметі ауылдық аумақтарды тұрақты дамытудың пәрменді құралдарының бірі болып табылады.

Кесте 1 – Маңғыстау облысының ауылдық аумақтарының туристік дамуының артықшылықтары мен кемшіліктеріне SWOT-талдау

Әлсіз жақтары	Қауіптер
<ul style="list-style-type: none"> - туристік және сервистік қызмет көрсетудің жеткіліксіз деңгейі; - жол бойындағы қызмет көрсетудің жоқтығы немесе нашарлығы; - туризм саласында білікті кадрлардың жетіспеуі; - турполицияның жоқтығы; - медициналық туризмнің нашар дамуы; - ішкі және сыртқы әуе рейстерінің аздығы 	<ul style="list-style-type: none"> - рекреациялық аймақтардың экологиялық жағдайының нашарлауы; - әлемдік дағдарыс пен пандемияның әсерінен туристік ағынның азаюы; - тарихи-мәдени туризмді дамытуда шежіре білетін қариялардың азаюы, олардың орнын басатын жастардың аздығы
Күшті жақтары	Мүмкіндіктер
<ul style="list-style-type: none"> - Мәдени және тарихи ескерткіштердің көптігі; - жоғары рекреациялық және туристік әлеует; - Маңғыстау Қазақстанның үздік туристік аймақтарының ТОП-10 құрамына кіруі; - «Кендірлі» жобасын мемлекеттік қолдау, - туристік кластердің іске асырылуы; - Маңғыстау өңірінде жыл сайын туу санының артуы, балалар мен жастар санының өсуі, - мемлекет тарапынан бірнеше туристік жобаларға қолдау көрсетілуде. 	<ul style="list-style-type: none"> - Каспий теңізінің, шөл дала және Маңғыстаудың тарихи ескерткіштерінің болуының арқасында өңірдің ашық аспан астындағы мұражай ретінде мүмкіндіктерінің жоғарылығы; - мектепке дейінгі ұйымдар желісін ұлғайту арқасында мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқыту жағын күшейту; - Балалар мен жасөспірімдер туризмінің дамуы - Экотуризм, этно-мәдени, тарихи-мәдени, қажылық туризмнің жоғары әлеуеті
Ескерту – авторлармен құрастырылған	

Жалпы алғанда, жоғары сапалы қызметтерді ұсынуға төмен көңіл бөлу, кәсіпкерлердің гидтерді оқытуға және басқа да қосымша қызметтерге аз инвестиция салуы, бұл сапаны басқаруға теріс әсер етеді және туристерді түсіну мен қанағаттандырудың маңызды құралы болып табылады, сондай-ақ клиенттердің қанағаттану деңгейін тексеру үшін кері байланыс орнатудың әлсіздігі.

Мұражайлардың материалдық-техникалық жай-күйі мен жарактандырылуы қазіргі заманғы нормалар мен талаптарға сәйкес келмейді, өйткені мұражайлардың экспозицияларды жаңғыртуға, қаржыландырудың жеткіліксіздігінен ірі көрме және мәдени-бұқаралық жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндігі жоқ. Мұражай кәдесый дүкені – бұл қазіргі заманғы мұражайдың маңызды және ажырамас бөлігі, мұражайға немесе жеке көрмеге бару туралы естеліктер алу, алайда Маңғыстау облысындағы мұражайларда көбінесе кәдесый дүкені жоқ немесе жеткіліксіз. Ауылдық аумақтарда мекендейтін тұрғындар арасында қолөнер кәсібін дамыту, шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту және оларды мемлекет тарапынан қолдау қажет.

Айта кету керек, ауыл туризмі барлық жерде тиімді дамып, жұмыс істей алмайды, тек қоршаған ортаны ластайтын қызметпен қамтылмаған аймақтарда, ауылдар мен аудан орталықтарында; дәстүрлі архитектурасы, өмірі, мәдениеті бар шағын қалаларда; моноқалаларда, ауылшаруашылық фермалары мен орман қорында, табиғи парктер және ерекше қорғалатын аумақтарда, демалыс және саяжай аймақтарында, қасиетті орындарда, ашық аспан астындағы халық мәдениетінің көрікті жерлерінде ғана мүмкін болады.

Статистикаға сәйкес, бір турист баратын елде шамамен 1,5 мың доллар қалдырады және шамамен 6-12 адамды жұмыспен қамтамасыз етеді. Осылайша, эко-, этно-, тарихи-, мәдени-туризмді дамыту арқылы Маңғыстау облысының ауылдық аумақтарының экономикалық әлеуетін нығайту және арттыру экономиканың түрлі салаларына қосымша табыс алуға мүмкіндік береді.

Қазақстан ішкі туризмді дамытудың жақсы перспективаларына ие бола отырып, негізінен стихиялық және ұйымдастырылмаған күйінде қалып отыр. Оған тиісті көңіл бөлінбегендіктен, бюджет аз қаражат алады, инфрақұрылым жойылуда, табиғи, мәдени және тарихи ескерткіштерге зиян келтірілуде. Туризмнің инвестициялық тартымдылығын арттыру үшін инфрақұрылымды дамытуға ерекше назар аудару, санаттары бар қонақ үйлердің санын арттыру бойынша шаралар әзірлеу қажет.

Пандемия жағдайы ішкі туризмді дамытумен, атап айтқанда, ауыл туризмін тұрақты дамытумен қарқынды айналысу керектігін көрсетті, пандемия жағдайында елге кіруге және шығуға тыйым салынғандықтан, халықтың саяхатқа деген сүйіспеншілігі қайта басталады. Ел туристерді қабылдаудың жаңа ережелеріне сәйкес ішкі туристерді қабылдауға дайындалуы керек [13].

Туризмнің басым сала мәртебесін алуы туризмді экономиканың рентабельді саласына айналдыруға мүмкіндік туғызады; елдің «Үлкен Ел – Үлкен Отбасы» мәдени мұрасының ауқымды жобасы шеңберінде мәдениетаралық қатынастардың деңгейін арттырады.

Мәселе мынада, Маңғыстау өңірінде қазіргі заманғы туристік инфрақұрылым әлі де жетілдірілмеген – жақсы қонақ үйлер (Ақтау қаласында бірен-саран қонақ үйлерден басқа), туристерді тасымалдайтын көліктердің түрлері, телекоммуникация және жалпы айтқанда, туристерге көрсетілетін қызмет сапасы қалыпты дәрежеде деп айта алмаймыз. Мемлекеттік қолдауды ескере отырып, барлық әзірлемелер нарықтық сұранысқа толық сәйкес келуі және ішкі және халықаралық нарықтарда сұранысқа ие болуы маңызды.

Сауыр, Бекет Ата, Тілепбұлақ, Тұздыбұлақ, Ашытұзбұлақ көздерінде су көздерінің суларында белгілі бір параметрлерден асып кету туралы халықты ескертетін және мақсатты пайдалануды ұсынатын белгілер орнату қажет. Бұлақтарды дамыту қажет, олар орталықтандырылмаған сумен жабдықтау көздері болып табылады, өңірлік атқарушы органдардың шешімі бойынша мақсатты бағдарламалар құру, сондай-ақ мемлекеттік және жеке қаржыландыру көздерін табу қажет.

Сонымен қатар зерттеу нәтижелері бойынша авторлар анықтады:

- ауылдық жерлерде абаттандыру деңгейі көбінесе заманауи талаптарға сәйкес келмейді;
- білім беру, денсаулық сақтау және мәдениет объектілеріндегі ауыл тұрғындары үшін қанағаттанғысыз жағдайлар;
- ауыл халқының әлеуметтік қызметтерге қолжетімділігі жыл сайын үнемі азайып келеді, ал олардың ауқымы мен сапасы нашарлауда.

Ауылдық аумақтардың әлеуеті негізінде этно, эко, тарихи-мәдени туризмді тиімді дамыту үшін дамыған инфрақұрылым қажет, ол елді мекендер арасындағы жақсы көлік қатынасын, жол бойындағы қызмет сапасын, туристердің бос уақыт өткізетін орындарын, әртүрлі қызмет түрлерін ұсыну, ақпаратпен қамтамасыз ету жағын қамтуы тиіс. Міндетті шарт-туристерді өнеркәсіп жоқ және көп қабатты ғимараттар жоқ ауылдық жерлерде немесе шағын қалаларда орналастыру керек.

Техникалық инфрақұрылым элементтерінің бірі Маңғыстау облысында ішкі туризм мен келу туризм түрлерін одан әрі дамыту үшін негізгі анықтаушы фактор ретінде туристік объектілер мен дестинациялардың көліктік қолжетімділігі болып табылады. Көбінесе туризм қызметі бағасындағы көліктің үлесі тең жартысын және одан да жоғары бөлігін алады. Сол себепті туристік нысандарға қолжетімді жағын қарастыру, әуежай, темір, авто жол бекеттерін қоса алғанда, туристің жүру жолында қолайлы жағдайлар жасау [14].

Туристік брендті жасау, әрі қарай дамыту, жылжыту туризм саласында өте маңызды. Бұл осы саланың имиджін көтеруге көмектеседі. Зерттеу кезінде демалу үшін жағымды да, қолайсыз да факторлардың болуы зерттеу аймағында туристік саланың қарама-қайшылықты дамуын көрсетеді [15].

Кәсіпкерліктің ұйымдық нысаны ретінде ауылдық экотуризмді дамыту үшін осы қызмет саласындағы шаруашылық субъектілер санының көбеюі, сондай-ақ белгілі бір себептермен аймақтағы демалыстың осы түрін ұнататын туристер санының өсуі тән.

Маңғыстау облысына демалуға келген туристердің көпшілік бөлігі қаладан тыс жағажайда демалуды жөн көреді. Сонымен қатар бұл өңірдегі экологиялық туризмді дамыту жағынан сұраныстың болуы. Осы мәселеге қатысты бірнеше ғалымдардың жүргізген сауалнамасының нәтижесінде сұрастырған туристердің негізгі бөлігі мәдени-танымдық ауылдарды, содан кейін сәкралды және діни ауылдар және үшінші орында балық аулау мен ауылдық туризмді қалайтындығын көрсеткен [16].

Демек, Маңғыстау өңірінде туризмді дамытудың тиімділігі толығымен барлық туристік саланы мемлекеттік реттеу мен қаржылық қолдауға байланысты. Осы саладағы мемлекеттік саясаттың заңнамалық жетілмегендігі арқылы туризмді реттеу жүйесінің айтарлықтай кемшіліктері бар.

Алайда, заңдарды, жобаларды, бағдарламаларды қабылдау арқылы туризм саласының жұмыс істеуінің нормативтік-құқықтық базасын жетілдіруде мемлекеттік құрылымдар мен қоғамдық ұйымдардың қатысуын жандандыру оң үрдіс болып табылады. Кәсіпкерліктің ұйымдық нысаны ретінде туризмді дамыту үшін осы қызмет саласындағы шаруашылықтар санының көбеюі, сондай-ақ белгілі бір себептермен демалыстың осы түрін ұнататын туристер санының өсуі тән.

Сенімді статистикалық ақпараттың және туризм кәсіпорындарының қызметін есепке алудың бірыңғай жүйесінің болмауына байланысты әртүрлі ақпарат көздерін талдау кезінде осы саланың даму жай-күйі көрсеткіштерінің елеулі айырмашылықтары байқалады.

Туризмді дамытудың тиімділігін арттыру үшін:

- қолданыстағы нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру;
- ақпараттық-консультациялық қамтамасыз ету жүйесін жетілдіру;
- қаржы-инвестициялық бағыттың жаңа көздерін құру;
- мемлекеттік және өңірлік деңгейде ұйымдастыру-экономикалық іс-шаралар кешенін әзірлеу.

Ауылдық туризмді дамыту, эко, этно, тарихи-мәдени туризмді дамыту кең тұрғыда әлеуметтік-экономикалық сипатқа ие, атап айтқанда: ауыл тұрғындарының жеке қаржы-экономикалық жағдайын жақсарту, отбасылардың тұрмыс жағдайын жақсарту, ауылдағы жұмыссыздықты шешу, ауыл шаруашылық өндірісте қосымша табыстар табуға мүмкіндік алу.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ (ҚОРЫТЫНДЫ)

Туризмнің теориялық негіздерін зерттеу және ауылдық аумақтарды тұрақты дамыту негізінде келесі қорытынды жасауға болады:

Жағажай, этно-, эко-, тарихи-, мәдени- және қажылық туризмді үдемелі және тиімді дамыту Маңғыстау облысында тек Ақтау қаласы ғана емес, басқа да аудандардағы ауылдық аумақтардың және моноқалалардың экономикасын нығайту және кеңейту әлеуеті болып табылады. Экотуризм – бұл жергілікті халықтың дәстүрлі өмір салтын сақтаған, шаруашылық қызметіне аз әсер ететін бірегей табиғи аумақтарға бару; бұл келушілердің, туристік процестің барлық қатысушыларының экологиялық мәдениет деңгейін арттыру және жергілікті халықтың өмір сүру деңгейін арттыру, экологиялық турлар мен бағдарламаларды орындау кезінде табиғат қорғау нормалары мен технологияларын сақтау.

Экотуризмде зерттеушілер бірқатар ұқсас сипаттамаларды ажыратады, оларға мыналар жатады:

- экотуризм – жеке адамның демалуының, бос уақытын өткізудің бір түрі;
- экотуризм – туристік бағыттардың бірі;
- экотуризм ауылдық және рекреациялық аумақтарда жүзеге асырылады.

Осылайша, жоғарыда талданғаннан бастап, ауылдық туризм және ондағы қонақжайлылықты ұйымдастыру сияқты бизнестің бірқатар бәсекелестік артықшылықтары бар деп қорытынды жасауға болады, біріншіден, бұл оның туристік қызметтерді дараландырудың әлемдік тенденциясына сәйкестігі, екіншіден, жеке қажеттіліктерді қанағаттандыру және өзгертуге болатын кезде ауылдық туристік өнімді сатуға икемді тәсіл туристердің қалауына, сондай-ақ климаттық факторлардың жағдайына байланысты іс-шаралар, демалыс және ойын-сауық бағдарламалары.

Жүргізілген SWOT-талдаудың нәтижелерін ескере келе, өңірдегі ауылдық аумақтар мен моноқалаларда, атап айтқанда Жаңа Өзен, Форт-Шевченко. Шетпе, Бейнеу сияқты моно және шағын қалаларда туризмді дамытуда келесідей ұсыныстар жасалады:

- қонақ үйлер желісін дамыту;
- Маңғыстау өңірлерінің ауылдық аумақтары мен моноқалаларының шалғай орналасуына байланысты көлік ағынын оңтайландыруда өңірлік бағдарламалар жасақтау;
- жол бойында қызмет көрсету сапасын жақсарту;
- гидтер даярлау, тренингтер өткізу.

Белгілі болғандай, туризмнің кез келген түрін дамыту ауылдық аумақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына оң әсер етеді, сондықтан туризм индустриясын дамыту біздің мемлекетіміздің, әсіресе өңірлік экономика шеңберіндегі басым экономикалық міндеттерінің біріне айналуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Vaishar A. Impact of the COVID-19 pandemic on rural tourism in Czechia Preliminary considerations// *Current Issues in Tourism*. – 2022. – №2(25). – P.187-191. – DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1839027>.
2. Gossling S., Scott D., Hall C.M. Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment//*Journal of Sustainable Tourism*. – 2021. – №1(29). – P. 1-20. – DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.175808>.
3. Тлеубердинова А. Т., Кулик К. В., Кулик В. Б. Инфраструктурная обеспеченность и развитие туризма в сельских районах Казахстана: проблемы и перспективы // *Central Asian Economic Review*. – 2022. – №1. – С. 17-29. – DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-17-29>.
4. Примбетова С. Ч., Джолдыбаева А. А. Возможности Мангистауской области в организации детско-юношеского туризма // ММНПК «Приоритетные направления социально-гуманитарных и экономических исследований в XXI век». – Белгород, 2022. – С. 49-52.
5. Serikbayeva A. K., Kenzhetayev G., Syrlybekkyzy S., Shapalov Sh. K., Aitimova A., Zhaparbaeva F. Study of landscape and biological diversity of the chalk deposit in Mangistau region // *News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*. – 2019. – № 1(331). – P. 60-68. – DOI: <https://doi.org/10.32014/2019.2518-1629.9>.
6. Koshim A. G., Sergeyeva A. M., Bexeitova R. T., Aktymbayeva A. S. Landscape of the Mangistau region in Kazakhstan as a geomorphotourism destination: a geographical review // *GeoJournal of Tourism and Geosites*. – 2020. – № 2(29). – P. 385-397. – DOI: 10.30892/gtg.29201-476.
7. Ana M. Ecotourism, agro-tourism and rural tourism in the European Union // *Cactus Tourism Journal*. – 2017. – № 2(15). – P. 6-14.
8. Жариева Г. О. Возможности развития геотуризма в Мангистауской области Республики Казахстан и вопросы создания геопарка «Мангистау» // МНПК «Развитие туризма в контексте инновационных процессов современной экономики». – Елец, 2018. – С. 10-18.
9. Akhmedenov K. M. Assesmant of the prospects of springs in Western Kazakhstan for use in religious tourism // *GeoJournal of Tourism and Geosites*. – 2020. – № 31(3). – P. 958-965. – DOI: 10.30892/gtg.31304-527.
10. McIntosh L. S, Schlee C., Munro D. New Direction in Sacred Journeys Research // *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*. - 2020. – № 8(1). – Article 2. – DOI: <https://doi.org/10.21427/3crm-tg68>.
11. Кубаева О. В. Современное состояние туризма и перспективы развития экотуризма в Республике Казахстан // *Вестник Казахской Академии транспорта и коммуникаций им. М.Тынышпаева*. – 2008. – № 6(55). – С. 238-241.
12. Мармилов А. Н., Иолин М. М., Сулейменов А. Р. Туристско-рекреционное районирование Мангистауской области Казахстана для развития экологического туризма // *Геология, география и глобальная*. – 2013. – № 2(49). – С. 105-110.
13. Mugauina R., Rey I. Y., Sabirova R., Rakhisheva A. B., Berstembaeva R., Beketova K. N., Zhansagimova A. Development of rural tourism after the coronavirus pandemic // *Journal of Environmental Management and Tourism*. – 2020. – № 8(48). – P. 2020-2027.
14. Муханалиева А. А., Куанова И. П., Тулендеева А. Х. Туристические маршруты Мангистауской области, Казахстан // МНПК «Основные проблемы современного языкознания». – Астрахань, 2018. – С. 64-65.
15. Sergeyeva A. M., Omirzakova M. Zh., Zhakuda G. N., Telekeshov Kh. A. Territorial image and branding as tools for developing Western Kazakhstan as a tourist destination // *Journal of the Geographical Institute “Jovan Cvijic”, SASA*. – 2021. – № 71(3). – P. 311-324. – DOI: <https://doi.org/10.2298/IJG12103311S>
16. Плохих Р. В., Никифорова Н. В., Смыкова М. Р. Исследование состояния спроса и ожиданий потребителей в сфере туризма Мангистауской области // *Научный результат. Технология бизнеса и сервиса*. – 2019. – № 5(2). – С. 46-59.

REFERENCES

1. Vaishar, A. (2022). Impact of the COVID-19 pandemic on rural tourism in Czechia Preliminary considerations. *Current Issues in Tourism*, 2(25), 187-191, DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1839027>.
2. Gossling, S., Scott, D., Hall, C. M. (2021). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment. *Journal of Sustainable Tourism*, 1(29), 1-20, DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.175808>.
3. Tleuberdinova, A. T., Kulik, K. V. and Kulik, V. B. (2022). Infrastrukturnaya obespechennost' i razvitie turizma v sel'skikh rajonah Kazahstana: problemy i perspektivy. *Central Asian Economic Review*, 1, 17-29, DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-17-29> (In Russian).
4. Primbetova, S. Ch. and Dzholdybaeva, A. A. (2022). Vozmozhnosti Mangistauskoj oblasti v organizacii detsko-yunosheskogo turizma. MMNPK «Prioritetnye napravleniya social'no-gumanitarnyh i ekonomicheskikh issledovanij v HKHI vek», Belgorod, 49-52 (In Russian).
5. Serikbayeva, A. K., Kenzhetayev, G., Syrlybekkyzy, S., Shapalov, Sh. K., Aitimova, A. and Zhaparbaeva, F. (2019). Study of landscape and biological diversity of the chalk deposit in Mangistau region. *News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*, 1(331), 60-68, DOI: <https://doi.org/10.32014/2019.2518-1629.9> (In Russian).
6. Koshim, A. G., Sergeyeva, A. M., Bexeitova, R. T. and Aktymbayeva, A. S. (2020). Landscape of the Mangistau region in Kazakhstan as a geomorphotourism destination: a geographical review. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 2(29), 385-397, DOI: 10.30892/gtg.29201-476.
7. Ana, M. (2017). Ecotourism, agro-tourism and rural tourism in the European Union. *Cactus Tourism Journal*, 2(15), 6-14.
8. Zharieva, G. O. (2018). Vozmozhnosti razvitiya geoturizma v Mangistauskoj oblasti Respubliki Kazahstan i voprosy sozdaniya geoparka «Mangistau». MNPK «Razvitie turizma v kontekste innovacionnyh processov sovremennoj ekonomiki». *Elec*, 10-18 (In Russian).
9. Akhmedenov, K. M. (2020). Assesmant of the prospects of springs in Western Kazakhstan for use in religious tourism. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 31(3), 958-965, DOI: 10.30892/gtg.31304-527.
10. McIntosh, L. S., Schlee, C. and Munro, D. (2020). New Direction in Sacred Journeys Research. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 8(1), 2, DOI: <https://doi.org/10.21427/3crm-tg68>.
11. Kubaeva, O. V. (2008). Sovremennoe sostoyanie turizma i perspektivy razvitiya ekoturizma v Respublike Kazahstan. *Vestnik Kazahskoj Akademii transporta i kommunikacij im. M.Tynyshpaeva*, 6(55), 238-241 (In Russian).
12. Marmilov, A. N., Iolin, M. M. and Sulejmenov, A. R. (2013). Turistsko-rekrevcionnoe rajonirovanie Mangistauskoj oblasti Kazahstana dlya razvitiya ekologicheskogo turizma. *Geologiya, geografiya i global'naya energiya*, 2(49), 105-110 (In Russian).
13. Mugauina, R., Rey, I. Y., Sabirova, R., Rakhisheva, A. B., Berstembaeva, R., Beketova, K. N. and Zhansagimova, A. (2020). Development of rural tourism after the coronavirus pandemic. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 8(48), 2020-2027.
14. Muhanalieva, A. A., Kuanova, I. P. and Tulendeeva, A. H. (2018). Turisticheskie marshruty Mangistauskoj oblasti, Kazahstan. MNPK «Osnovnye problemy sovremennogo yazykoznaniya». Astrahan, 64-65 (In Russian).
15. Sergeyeva, A. M., Omirzakova, M. Zh., Zhakuda, G. N. and Telekeshov, Kh. A. (2021). Territorial image and branding as tools for developing Western Kazakhstan as a tourist destination. *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijic", SASA*, 71(3), 311-324, DOI: <https://doi.org/10.2298/IJG12103311S>.
16. Plohih, R. V., Nikiforova, N. V. and Smykova, M. R. (2019). Issledovanie sostoyaniya sprosа I ozhidaniy potrebitelej v sfere turizma Mangistauskoj oblasti. *Nauchnyj rezultat. Tekhnologiya biznesa I servis*, 5(2), 46-59 (In Russian).

**THE DEVELOPMENT OF TYPES OF TOURISM IN THE MANGYSTAU REGION
AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES**

R. K. Sabirova^{1*}, G. K. Andabayeva², A. Makhanova¹

¹Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the study is to give recommendations on strengthening the economic potential of rural territories and single-industry towns of the Mangystau region through the development of ecotourism, ethno-cultural, historical and cultural tourism.

Methodology. The purpose of this study was achieved using several methods, namely: the method of «analysis and synthesis» – the elements of the object of the study were studied and combined into a single system; the method of «hierarchical classification» in the study of program and regulatory documents regulating the tourism sector; the method of «content analysis» in the research of literature and materials on the studied topic.

Originality / value of the research. The study of the tourism sector in increasing the economic potential of rural areas and single-industry cities in the Mangystau region.

Findings. The problems of the development of types of tourism in the development of rural areas and single – industry cities in the Mangystau region are considered, recommendations are given.

Keywords: tourism, Mangystau region, rural territories, historical and cultural tourism, ecotourism.

**РАЗВИТИЕ ВИДОВ ТУРИЗМА В МАНГИСТАУСКОМ РЕГИОНЕ
И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ**

Р. К. Сабирова^{1*}, Г. К. Андабаева², А. Маханова¹

¹Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, Атырау, Республика Казахстан

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – дать рекомендации по укреплению экономического потенциала сельских территорий и моногородов Мангистауского региона благодаря развитию экотуризма, этнокультурного, историко-культурного туризма.

Методология. Цель данного исследования была достигнута с использованием нескольких методов, а именно: метод «анализа и синтеза» – изучены и объединены в единую систему элементы объекта исследования; метод «иерархической классификации» при изучении программных и нормативных документов, регулирующих сферу туризма; метод «контент-анализа» при изучении литературы и материалов по изученной теме.

Оригинальность / ценность исследования. Исследование влияния сферы туризма в повышении экономического потенциала сельских территорий и моногородов в Мангистауском регионе.

Результаты исследования. Рассмотрены проблемы развития видов туризма в развитии сельских территорий и моногородов в Мангистауском регионе, даны рекомендации.

Ключевые слова: туризм, Мангистауский регион, сельские территории, историко-культурный туризм, экотуризм.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ

Сабирова Рысты Куандиковна – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан Республикасы, e-mail: sabirovarysty@mail.ru*

Андабаева Гүлмира Кенжеғалиевна – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, e-mail: agulmira_76@mail.ru

Маханова Алтынай Насиполлаевна – магистрант, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан Республикасы, e-mail: finmedsnab@mail.ru